

POSTANOWIENIE

Dnia 2 marca 2005 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz (przewodniczący)

SSN Marian Kocon

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku W. B., J. B., R. B. i M. B.

przy uczestnictwie B. I., W. P. i Z. N.

o dział spadku i zniesienie współwłasności,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 2 marca 2005 r., kasacji uczestniczki B. I. od postanowienia Sądu Okręgowego w T. z dnia 23 kwietnia 2002 r., sygn. akt I Ca (...),

- 1. uchyła zaskarżone postanowienie w części dotyczącej odrzucenia apelacji i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając mu też rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego,**
- 2. oddala kasację w pozostałym zakresie.**

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy w D. postanowieniem z dnia 16 października 2001 r. dokonał działu spadku i zniesienia współwłasności w ten sposób, że działkę nr (...) /1 zabudowaną domem i budynkiem gospodarczym, działkę nr (...) /8 z wiatą-garażem i działkę nr (...) /2 przyznał na wyłączną własność W. B., a działki nr (...) i (...) /9 – W. P., zasądził od W. B. na rzecz W. P. 85,25 zł dopłaty, nakazał wnioskodawcy, aby wydał

uczestnicze postępowania działkę nr (...)/9, ustalił wartość przedmiotu postępowania na kwotę 140 732,85 zł i orzekł o kosztach postępowania.

Sąd ustalił, że spadek po M. B., zmarłym dnia 3 maja 1982 r., nabyli na podstawie ustawy: żona – S. B. w $\frac{1}{4}$ części oraz dzieci – B. I., W. B., J. B., R. B. i M. B. po $\frac{3}{20}$ każdy.

Spadkodawca był: właścicielem niezabudowanej działki nr (...)/2 o powierzchni 448 m², wartości 7 639 zł oraz współwłaścicielem z żoną – w częściach równych – działki nr (...)/1 o powierzchni 957 m², zabudowanej domem i budynkiem gospodarczym, wartości 118 824 zł i współwłaścicielem z W. P. – w częściach równych – działki nr (...)/3 o powierzchni 297 m², wartości 9 269,85 zł i działki nr (...) o powierzchni 192 m², wartości 5000 zł. Wszystkie nieruchomości są położone w D.

W budynku mieszkalnym jest możliwe ustanowienie odrębnej własności lokalu na parterze i na piętrze. Budynek gospodarczy kwalifikuje się do rozbiórki. Po śmierci spadkodawcy nieruchomości posiadała S. B., z wyjątkiem działki nr (...), którą władała W. P.

S. B. wynajmowała pomieszczenia w budynku gospodarczym, w których najemcy prowadzili działalność gospodarczą (usługi wulkanizacyjne, wytwarzanie kotłów). W 1992 r. wynajęła też parter domu synowej – M. B., która prowadzi tam aptekę. Wynajmująca czynsze przeznaczała na utrzymanie nieruchomości. S. B. i W. B. przeprowadzali – po śmierci spadkodawcy – remonty domu i budynku gospodarczego. Wartość poniesionych przez nich nakładów wynosi 72 043,49 zł.

Spadkodawca w latach 70. dokonał na rzecz uczestniczki – B. I. trzech darowizn pieniężnych, których zwaloryzowana wartość wynosi 42 698,49 zł.

W toku niniejszego postępowania S. B., J. B., R. B. i M. B. darowali W. B. swoje udziały we współwłasności działek nr (...)/1 i (...)/3. Po tej transakcji działka (...)/1 stanowi współwłasność W. B. ($\frac{37}{40}$) i B. I. ($\frac{3}{40}$), a działka (...)/3 – współwłasność W. B. ($\frac{17}{40}$), B. I. ($\frac{3}{40}$) i W. P. ($\frac{1}{2}$). Działka nr (...)/3 uległa podziałowi i powstały działki nr (...)/8 i (...)/9/.

B. I. z dziećmi mieszka w domu jednorodzinnym w D., stanowiącym własność jej męża. W K. ma natomiast spółdzielcze mieszkanie typu własnościowego o powierzchni 32 m².

Sąd Rejonowy uznał, że w dziale spadku – zgodnie z art. 1040 k.c. – nie podlega uwzględnieniu B. I., ponieważ wartość uzyskanych przez nią darowizn (42 698,49 zł) przewyższa wartość jej schedy spadkowej (17 532,66 zł). Nie ma oświadczenia

spadkodawcy, że darowizny zostały dokonane ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia. Również z żadnych okoliczności nie wynikało, aby taka była wola spadkodawcy. Sąd, powołując się na orzecznictwo Sądu Najwyższego, ustalił realną wartość darowizn na dzień działu spadku.

Brak podstaw do uwzględnienia w dziale spadku B. I. pozwolił Sądowi dokonać działu spadku i zniesienia współwłasności zgodnie z wnioskiem pozostałych spadkobierców. Z tego powodu Sąd pominął też wniosek B. I. o ustanowienie w spadkowym domu odrębnej własności lokali i przyznanie jej jednego z tych lokali oraz o rozliczenie pożytków i innych przychodów z tytułu posiadania przedmiotów spadkowych.

Postanowienie zaskarżyła w całości B. I. Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 23 kwietnia 2002 r. odrzucił jej apelację w części dotyczącej wzajemnych roszczeń pomiędzy współspadkobiercami z tytułu pożytków i innych przychodów pobranych z przedmiotów spadkowych, a w pozostałym zakresie ją oddalił.

Sąd Okręgowy uznał, że apelacja w zakresie, w jakim została odrzucona jest niedopuszczalna, ponieważ została wniesiona od nieistniejącego orzeczenia. Sąd, podkreślając rozbieżności w orzecznictwie i w literaturze, opowiedział się bowiem za poglądem, że orzeczenie w przedmiocie wzajemnych roszczeń współspadkobierców z tytułu pożytków i innych przychodów pobranych z przedmiotów spadkowych wymaga zamieszczenia – czego nie zrobił Sąd pierwszej instancji – stosownego rozstrzygnięcia w sentencji postanowienia. Sąd, oddalając apelację w pozostałym zakresie, podzielił natomiast ustalenia faktyczne i ocenę prawną Sądu pierwszej instancji.

W kasacji, opartej na obu podstawach z art. 393¹ k.p.c., pełnomocnik B. I. zaskarżył postanowienie w całości i zarzucił naruszenie art. 1040 zd. 2 k.c., art. 1042 § 2 k.c., art. art. 373 k.p.c. w zw. z art. 351, art. 13 § 2 i art. 686 k.p.c. oraz art. 231 i art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 316 k.p.c. Powołując się na te podstawy wniósł o uchylenie orzeczeń sądów obu instancji i przekazanie sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzut naruszenia art. 373 k.p.c. w zw. z art. 351 § 1, art. 13 § 2 i art. 686 k.p.c. wiąże się z kwestią, jaki środek prawny przysługuje w wypadku, gdy sentencja pierwszoinstancyjnego postanowienia o dział spadku i zniesienie współwłasności nie zawiera – tak jak w rozpoznawanej sprawie – rozstrzygnięcia w przedmiocie roszczenia z tytułu pożytków i innych przychodów pobieranych z przedmiotów spadkowych: apelacja, czy wniosek o uzupełnienie postanowienia.

W tej kwestii – co trafnie zauważył Sąd Okręgowy – wystąpiły rozbieżności w doktrynie i orzecznictwie. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 lutego 1970 r., III CZP 97/69 (OSPika 1971, nr 9, poz. 167) opowiedział się za dopuszczalnością rewizji (apelacji), a w uzasadnieniu uchwały z dnia 7 kwietnia 1970 r., III CZP 5/70 (OSPika 1971, nr 9, poz. 168) stwierdził, że w omawianym wypadku przysługuje wniosek o uzupełnienie postanowienia.

Jednakże do wspomnianej kwestii Sąd Najwyższy powrócił – na skutek przedstawienia mu omawianego problemu w postaci zagadnienia prawnego – w uchwale z dnia 21 lipca 1988 r., III CZP 61/88 (OSNC 1989, nr 10, poz. 160) i opowiedział się za dopuszczalnością rewizji. Teza tej uchwały brzmi: „W razie nierozstrzygnięcia przez sąd pierwszej instancji – w sentencji postanowienia dokonującego działu spadku – o roszczeniach z tytułu posiadania rzeczy należącej do spadku i pobierania z niej pożytków zainteresowanym uczestnikom postępowania przysługuje rewizja, a nie wniosek o uzupełnienie postanowienia działowego”.

Nie ma potrzeby szczegółowego powtarzania argumentów uzasadniających to stanowisko. Wystarczy jedynie przypomnieć, że art. 351 k.p.c. – jak wynika z jego brzmienia i umiejscowienia w kodeksie – odnosi się bezpośrednio jedynie do orzeczeń wydawanych w postępowaniu procesowym, natomiast w postępowaniu nieprocesowym, a więc również w postępowaniu o dział spadku, może być stosowany tylko odpowiednio (art. 13 § 2 k.p.c.). Odpowiednie stosowanie wchodziłoby w grę, gdyby art. 351 k.p.c. mógł spełniać tę samą funkcję co w procesie. W sytuacji nieorzeczenia o roszczeniach z tytułu posiadania rzeczy spadkowych i pobierania z nich pożytków w postępowaniu działowym o takiej odpowiedniości nie można jednak mówić, zarówno z uwagi na charakter art. 351 k.p.c., jak i na treść art. 618 § 3 k.p.c., mającego zastosowanie do postępowania w sprawach o dział spadku z mocy art. 688 k.p.c.

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym niniejszą kasację uważa, że uchwała III CZP 61/88 przesądziła wskazaną wyżej rozbieżność w judykaturze Sądu Najwyższego na rzecz dopuszczalności apelacji i podziela wyrażone w niej stanowisko oraz argumentację prawną. To oznacza, że omawiany zarzut naruszenia przepisów postępowania jest uzasadniony, a druga podstawa kasacyjna w tym zakresie – usprawiedliwiona. Dlatego należało orzec – na podstawie art. 393¹³ § 1 k.p.c. w zw. z art. 3 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. (Dz. U. Nr 13, poz. 98) – jak w pkt 1 sentencji postanowienia.

Naruszenie art. 1042 § 2 k.c. w zw. z art. 1 pkt 112 i art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 55, poz. 321) polega – zdaniem skarżącej – „na przyjęciu, że przepis ten ma zastosowanie do działu spadku otwartego przed dniem 1 października 1990 r. i obliczeniu przez Sąd II instancji wartości darowizn, dokonanych na rzecz uczestniczki B. I., według cen z chwili działu spadku zamiast z chwili otwarcia spadku”.

Błędne jest przekonanie pełnomocnika skarżącej, że podstawą ustalenia wartości darowizn podlegających zaliczeniu na schedę spadkową B. I. był przepis art. 1042 § 2 k.c. w brzmieniu obowiązującym po nowelizacji dokonanej przytoczoną ustawą z dnia 23 lipca 1990 r. Z treści uzasadnienia zaskarżonego wyroku wynika bowiem jednoznacznie, że Sąd jako podstawę ustalenia wartości darowizn wskazał wymieniony przepis w brzmieniu sprzed nowelizacji, ale przyjął, odwołując się do praktyki sądowej, że jest możliwa, mimo jego brzmienia, swoista waloryzacja dokonanych darowizn, jeżeli przemawiają za tym okoliczności sprawy.

Stanowisko Sądu nie budzi zastrzeżeń, zarówno co do możliwości zastosowania wspomnianej waloryzacji darowizn, jaki i okoliczności sprawy przemawiających za potrzebą jej dokonania. Pomiędzy otwarciem spadku, a jego działem – jak wynika z realiów sprawy – upłynął bardzo długi okres czasu i nastąpiła istotna zmiana realnej wartości pieniądza. Właśnie w takich wypadkach orzecznictwo opowiedziało się – w razie stosowania art. 1042 § 2 k.c. w brzmieniu sprzed 1 października 1990 r. – za stosowaniem swoistej waloryzacji darowizn w celu zachowania właściwych ekonomicznych proporcji udziałów poszczególnych spadkobierców (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 1 sierpnia 1986 r., III CZP 34/66, OSNC 1987, nr 7, poz. 93). Okoliczność, że w przytoczonej uchwale III CZP 34/66 ustalenie realnej wartości darowizny nastąpiło w sytuacji, gdy zmiana wartości pieniądza nastąpiła pomiędzy datą dokonania darowizny a datą otwarcia spadku nie oznacza, iż jedynie w takim wypadku – jak twierdzi pełnomocnik skarżącej – jest dopuszczalna wspomniana waloryzacja. Orzecznictwo przyjmuje bowiem możliwość jej dokonania także wtedy, gdy zmiana realnej wartości pieniądza nastąpiła później (por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 2000 r., II CKN 892/ 98 (Lex nr 50875). Z przedstawionych powodów zarzut, że ustalenie wartości darowizn nastąpiło z naruszeniem przytoczonych przepisów prawa należało uznać za nieuzasadniony.

Zaskarżonego postanowienia nie podważa zarzut obrazy art. 231 k.p.c. oraz art. 233 § 1 w zw. z art. 316 k.p.c. która – zdaniem skarżącej – polega na tym, że Sąd na

skutek błędnej oceny dowodów ustalił, iż darowizny podlegające zaliczeniu na schedę spadkową pochodziły w całości od spadkodawcy, mimo że zostały dokonane w czasie trwania małżeństwa spadkodawcy ze S. B. Argumenty dyskwalifikujące ten zarzut można ograniczyć do tego, że naruszenie przytoczonych przepisów postępowania nie kwalifikuje się – w świetle wiążących Sąd kasacyjny ustaleń – jako uchybienie mogące mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Z postawy faktycznej rozstrzygnięcia wynika bowiem, że wartość darowizn wynosi 42 698, 49 zł a wartość schedy spadkowej B. I. – 17 532, 66 zł. W świetle tych ustaleń nawet połowa wyliczonej wartości darowizn przewyższa schedę spadkową B. I. i nie zmienia jej sytuacji w postępowaniu o dział spadku i zniesienie współwłasności.

Naruszenie art. 1040 zd. 2. k.c. polega – zdaniem skarżącej – „na przyjęciu przez Sąd II instancji, że spadkobierca, który otrzymał darowizny podlegające zaliczeniu i przewyższające wartość schedy spadkowej nie może otrzymać fizycznie wydzielonej części spadkowej nieruchomości za pełną spłatą wartości tejże nieruchomości”.

Również tego zarzutu naruszenia prawa nie można podzielić. Z treści przytoczonego przepisu wynika bowiem wyraźnie, że jeżeli wartość darowizny podlegającej zaliczeniu przewyższa wartość schedy spadkowej, to nie uwzględnia się przy dziale spadku ani darowizny, ani spadkobiercy zobowiązanego do jej zaliczenia. Sytuacja skarżącej – jak wynika z niepodważonych ustaleń faktycznych – odpowiada hipotezie tego przepisu. Sąd zatem trafnie uznał, że B. I. nie podlegała uwzględnieniu w postępowaniu o dział spadku (jest traktowana tak, jakby jej nie było). Nie można natomiast rozumieć art. 1040 zd. 2 k.c. w sposób zaproponowany w kasacji, ponieważ treść tego przepisu nie daje podstaw do takiej interpretacji.

Z przedstawionych powodów kasacja w pozostałej części podlega oddaleniu jako pozbawiona usprawiedliwionych podstaw (art. 393¹² k.p.c. w zw. z art. 3 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r.).